УДК 37-055.2 (477.63) “18”

Баздирєва Е.М., Дніпродзержинська міська рада

Біля витоків жіночої освіти на Дніпропетровщині: сторінки життя і діяльності О.Я.Риндовської-Чернової

Стаття являє собою історичне дослідження. Історія створення жіночої середньої освіти на Катеринославщині (ІІ пол. XIX – поч. XX ст.) простежується на широкому історичному фоні із залученням значного кола архівних матеріалів.

The article is the historical investigation. The history of the creation of women’s secondary education in Katerinoslavshchyna is traced on the historical background with the help of archival materials.

Баздирєва Елеонора Миколаївна (1950 р.н.) Закінчила історичний факультет Дніпропетровського державного університету у 1972 р. Головний спеціаліст у справах сім’ї та молоді виконкому Дніпродзержинської міської ради. Пошукувач кафедри історії України Дніпропетровського національного університету. Коло наукових інтересів – *становлення жіночої освіти на Дніпропетровщині кінця XIX – початку XX ст.*

На різних історичних етапах розвитку України жінки відігравали значну роль у науці, освіті, культурі та інших галузях. В історії України, в класичній літературі, поезії, усній творчості українського народу є всесвітньо відомі і мало відомі імена жінок, з життям і діяльністю яких пов'язана доля України, її історія, хід економічного, політичного і духовного розвитку. У зв'язку з цим необхідно відновити в пам'яті життя та діяльність видатних жінок минулого, розібратися в тому впливі, який вони мали на своїх сучасників і тим більше нащадків. Доля О.А.Риндовської – яскравий приклад широкої участі жінок в культурно-освітньому русі. Вона підкреслює, що завжди й усюди, на важких, нерідко драматичних, історичних перехрестях українські жінки, виступаючи діячками на просвітницькому колі, утверджували милосердя, любов, високі громадянські чесноти.

Жінки України завжди проявляли значний інтерес до загальноцивілізаційних цінностей, вони з захопленням сприймали західноєвропейські ідеї про рівноправність статей. Боротьба за допуск жінок до навчальних закладів, критика фальшу й лицемірства в сімейних стосунках – ці ідейні постулати загальноєвропейського фемінізму були співзвучні з проблемами українського суспільства. Ось чому твори французької письменниці Жорж Санд мали успіх в Україні [1]. Її соціальні та морально-філософські ідеї відповідали настроям суспільства, з особливим захопленням, подекуди навіть пристрасно, сприймала її думки українська жінка, настрої якої на той час відповідали її тяжким і бунтівним думам про нову жінку і нове для неї життя [2].

У другій половині 50-х рр. XIX ст. на хвилі великих сподівань, пов'язаних із майбутньою селянською реформою, актуальною стала проблема організації середньої освіти для дівчат [3]. Життєві потреби і вимоги громадськості змусили урядовців розпочати створення жіночих освітніх установ. До цієї справи активно приєдналося відомство імператриці Марії. 22 березня 1858 р. було видано указ Ради навчальних закладів про заснування Маріїнських училищ [4], а 30 травня 1858 р. – "Положення про жіноче училище Міністерства народної освіти".

Відповідаючи на заклик міністра внутрішніх справ взяти участь у загальнокорисній справі заснування жіночих училищ, Катеринославське губернське дворянське зібрання 21 вересня 1859 р. постановило внести кошти для влаштування такого училища у Катеринославі [5].

Проблема жіночої освіти знайшла своє відображення й на сторінках преси Катеринослава: "Екатеринославские губернские ведомости", "Вестник Екатеринославского земства", "Епархиальные губернские ведомости" та ін. У її становленні першорядну роль відіграли жіночі гімназії та прогімназії, які готували контингент народних учительок [6]. Восьмий клас жіночої гімназії – педагогічний. Дівчата з цього класу наглядали за молодшими, кожного дня проводили уроки, а закінчивши повний курс, одержували звання домашньої вчительки, вчительки народних шкіл, вихователька [7].

Першою начальницею першої жіночої Катеринославської Маріїнської гімназії стала Олександра Якимівна Риндовська-Чернова (1829-1905). З її ім'ям нерозривно пов'язана історія жіночої освіти Катеринослава. Вона стояла біля її витоків [8]. Риндовська зробила все можливе і неможливе для освіти дівчат всіх прошарків населення міста. Лише завдяки кипучій енергії, громадському інтересу до жіночої освіти і моральному становищу в місті й губернії Олександрі Якимівні вдалося організувати й відкрити слідом за гімназією "Товариство опіки про жіночу освіту". Це товариство в Катеринославі мало на меті сприяти розповсюдженню освіти серед жіночого населення [9]. У стінах Маріїнської жіночої гімназії народжувались і реалізовувались широкі задуми щодо розвитку жіночої освіти в межах усього Катеринослава. Риндовська вміло скористалася пануючим громадським піднесенням за емансипацію жінок і, подолавши явний скептицизм і прихований опір, через два роки, коли "Товариство" зміцніло, всюди зустрічаючи допомогу й підтримку, зуміла відкрити "Безкоштовну школу" для найбіднішого населення міста. Ця школа була відкрита "Товариством" 21 квітня 1874 р. відповідно до плану міського однокласного училища, за положенням 1872 року з шестилітнім курсом [10].

Домігшись стабільного матеріального становища свого дітища, Риндовська здійснює черговий пункт своєї програми. 26 серпня 1881 р. з її ініціативи в Катеринославі відкривається "Товариство допомоги нужденним ученицям Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії". Завдання цього товариства – надавати допомогу бідним дівчатам в оплаті за навчання, формений одяг і взуття, підручники та посібники, на лікування тощо. Постійних джерел фінансування товариства – членських внесків і відсотків з

основного капіталу – було, звичайно, недостатньо для надання допомоги нужденним дівчатам, тому правління було зайняте пошуками засобів, влаштовуючи різноманітні заходи: концерти, вечори танців, гуляння, лотереї [11]. Сама Олександра Якимівна завжди допомагала своїм ученицям, але не любила показної благодійності, її допомога часто залишалася таємницею навіть для самих адресатів. Все робилося надзвичайно делікатно, щоб не образити дівчину. І все це – на фоні власної матеріальної скрути, що дуже турбувало її щирих друзів і прихильників.

Ідейна, щира атмосфера оточувала Маріїнську жіночу гімназію з перших років її існування. Люди працювали із захватом. Для досягнення успіху нерідким явищем з боку викладачів було жертвування свого особистого часу для безкоштовних уроків протягом навчального року. Олександра Якимівна, окрім безпосередньої роботи начальниці, завжди знаходила час давати уроки французької мови в різних класах училища безкоштовно. Сама вона постійно вчилася, для чого відвідувала уроки більш талановитих і досвідчених викладачів, знайомилася з тогочасними науковими досягненнями і взагалі багато читала, підтримувала постійне листування з відомим педагогом К.Ушинським, з яким не була знайома особисто, а лише заочно.

Все, що робилося в місті з просвіти в ці роки, народжувалося в кабінеті О.А.Риндовської. Це був свого роду маленький інтелектуальний салон Катеринослава, де збиралися представники місцевої інтелігенції. Тут проводилися програмні наукові бесіди, на які запрошували й деяких учениць 8 класу гімназії. Зібрання були цілком невимушені: читали, грали і багато сперечалися; кожна літературна новинка, цікава газетна стаття, гарна книга звертали на себе увагу й обговорювалися. Відпрацьовувались програми для самоосвіти, читались лекції з літератури й педагогіки. Порядність, щирий тон, невимушеність, відсутність однобокості й нетерпимості гармонійно позначались і на тоні вечірніх зібрань Риндовської, і на загальному дусі ввіреного їй навчального закладу. Тут, безумовно, впливали зачатки й елементи тієї атмосфери, яка з дитинства оточувала Олександру Якимівну.

У візитаційній книзі Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії – величезна кількість записів почесних відвідувачів гімназії, починаючи з записів архієреїв, генерал-губернаторів, попечителів та окружних інспекторів. І всі записи позитивні й почесні для Олександри Якимівни. Її думка навіть в офіційному навчальному світі вважалась досить авторитетною.

У 1899 р. весь Катеринослав відзначав 35-річчя педагогічної та громадської діяльності Олександри Якимівни Риндовської. Це був справжній тріумф чесної, скромної і талановитої жінки. Оцінювалась її робота, відкрито підводилися підсумки її діяльності. Дворянство, земство, міська управа, громадські заклади, педагогічні корпорації, приватні особи підносили Олександрі Якимівні адреси, виголошували промови, надсилали телеграми з інших міст. У цій громадській оцінці було щось надзвичайне, вражаюче й повчальне. Три покоління виховала Олександра Якимівна, будучи незмінною першою начальницею першої Маріїнської жіночої гімназії.

Заслуги О.Риндовської знайшли гарячу і справедливу оцінку й на святкуванні її сорокарічного ювілею, який ще встигли відсвяткувати в Катеринославі 7 грудня 1904 р. Однак цей ювілей був затьмарений її хворобою. Вона зрідка з'являлася на вулиці в останній рік свого життя, але коли тими рідкими днями, в які вона почувалася бадьорою, в тиху теплу погоду на вулиці чи бічних алеях міського саду з'являлася маленька тендітна фігура літньої жінки з приємними манерами, більшість перехожих поступалися їй дорогою і шанобливо знімали капелюхи. На урочистій акції самій Олександрі Якимівні так і не довелося бути присутньою (вона не змогла піднятися з ліжка), і святкування відбулося без неї. І лише після завершення святкування колеги, знайомі та почесні гості спустилися до її квартири, аби привітати господиню.

Невдовзі після цього ювілею й останньої урочистої акції в Маріїнській жіночій гімназії Олександра Якимівна померла 4 січня 1905 р. Вона не була несподіваною, але справила приголомшливе враження на Катеринослав. Надто вже місто зріднилося з Риндовською, і її особистість була тут надзвичайно популярною. Ім'я Олександри Якимівни знали і старі, і діти. Ще за життя вона стала живою легендою. І не було в старому Катеринославі жінки більш заслуженої, ніж вона. Звістка про смерть Риндовської глибоко засмутила не лише катеринославців, але й тих її шанувальників, які жили далеко за межами цього міста.

Попечитель Одеського навчального округу Х.П.Сольський високо цінував діяльність Олександри Якимівни. (Всі середні навчальні закла-

ди, як гімназії та прогімназії, підлеглі відомству дирекції народних училищ, входячи до складу Одеського навчального округу, у найвищому своєму нагляді були підлеглі попечителю останнього) [12]. На поховання Риндовської він надіслав телеграму, в якій висловлював своє співчуття осиротілій родині Олександри Якимівни та Педагогічній раді гімназії з приводу смерті досвідченої та освіченої керівниці. Проводжав О.Риндовську, без перебільшення, весь Катеринослав. На численних панахидах – денних і вечірніх – товпився народ. Тяжко переживати втрату таких неординарних особистостей, як Олександра Якимівна Риндовська.

Пророчими стали слова одного з її колег, який сказав, що прийде час, коли ще згадають про таких жінок, як Олександра Якимівна Риндовська, які в час мороку, смутку і відчаю, в час суспільної негоди, з вірним серцем, з високо піднесеною головою працювали, не покладаючи рук, у всіх галузях громадської й педагогічної діяльності.

Нині на базі київського Будинку вчителя функціонує літературно-музичний лекторій "Визначні жінки України". В центрі уваги – яскраві жіночі долі з нашого минулого – письменниці, педагоги. Це допомагає відродити цілий шар духовної культури народу, творцями й носіями якої були представниці кращої половини українського народу [13].

На сторінках сучасної преси Дніпропетровська знаходимо імена мудрих, проникливих, освічених, талановитих жінок – подвижниць на ниві освіти – гордість міста. Олександра Якимівна – одна з них. Володіючи трьома мовами та широкою ерудицією, вона була передовим педагогом свого часу. Продовжувати описувати життя О.А.Риндовської – це значить говорити детально про культурне життя Катеринослава протягом останніх 35-40 років позаминулого століття, у 70-х і 90-х рр. якого Олександра Якимівна являла собою центр громадського та просвітницького життя міста. Якщо не від неї все зароджувалось, то без неї в цьому відношенні попервах нічого не робилося, бо до неї приходили, як до найбільш досвідченої людини, за порадою. Її, як людину найбільш авторитетну, раніше за інших запрошували вступити до складу правління будь-якої новоствореної організації [14].

Особливістю її багаторічної інтенсивної роботи було прагнення до впровадження серйозних знань і загальної освіти. На посаді начальниці гімназії Олександра Якимівна не знала собі рівних. Знання й освіченість вона високо цінувала в інших, вірила у їх позитивний вплив на розвиток людини, до цього все життя прагнула сама і силою своєї особистості заохочувала своїх вихованок. Як людина громадського темпераменту Риндовська прикладом власного життя вчила своїх учениць правильно ставитись до того, що є найбільш цінним у людині і що її учениці не могли не оцінити у ній самій як у стінах гімназії, так і значно пізніше.

Архіви Дніпропетровського історичного музею зберігають чимало цікавих матеріалів. Серед них, наприклад, такий: дві випускниці гімназії, які поїхали працювати вчительками до Новомосковського та Криворізького повітів, свою першу місячну платню надіслали до гімназії О.А.Риндовської з проханням передати її таким же бідним дівчатам, якими під час навчання були вони [15].

На завершення необхідно ще раз підкреслити: історія жіночої освіти в Катеринославі тісно пов'язана з ім'ям Олександри Якимівни Риндовської, з народження Ковалевської, від першого шлюбу – Чернової. Вона не лише стояла біля витоків її зародження, але без перебільшення можна сказати: вона є її зачинателькою. Розумна, освічена, вона чутливо схоплювала віяння епохи. Якби не вона, важко сказати, наскільки затяглось би становлення жіночої освіти на Катеринославщині. Сама доля вела її в цій благородній царині. Саме завдяки долі опинилася вона в потрібний час у потрібному місці.

Багато перемог було в житті Олександри Якимівни, але було б наївно думати, що вся її педагогічна діяльність була суцільним тріумфом. На її життєвому шляху тернів було більше, ніж троянд. Жіночій Маріїнській гімназії, як і іншим навчальним закладам, довелося пережити різноманітні випробування. Весна просвіти змінювалась восени і навіть зимою, до приватної і особистої ініціативи часто ставилися з підозрою. Важко навіть уявити собі, яку внутрішню силу необхідно було мати, щоб заради радісної миті перемог долати всі незгоди, перепони й розчарування, які лягали на плечі цієї тендітної жінки, про яку дніпропетровці – нащадки катеринославців – будуть писати: "Перший, слабкий вогник жіночої освіти запалила в нашому місті Олександра Якимівна Риндовська" [16].

Пропрацювавши чотири десятиріччя [17] в педагогічній і суспільній царині, віддавши всі

сили улюбленій справі, як видатна жінка – педагог і громадський діяч – Олександра Якимівна має зайняти одне з перших місць на сторінках історії жіночої освіти не лише Дніпропетровська (Катеринослава), але й України.

Література

1. Смоляр Л.А. Жіночі студії в Україні: жінка в історії і сьогодні. – Одеса, 1999. – С. 88.
2. Социальный и женский вопрос в произведениях Жорж Санд. Доклад, прочитанный на заседании "Научного общества" 4 декабря // Вестник Екатеринославского земства. – 1904. – № 49. – С. 1474.
3. Христофорова Н.В. Женские гимназии в России во второй половине 50-х гг. XIX в. // Педагогика. – 1998. – № 4. – С. 80.
4. Смоляр Л.А. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії: Монографія. – Одеса, 1998. – С. 69.
5. Историческая записка о Екатеринославской Мариинской женской гимназии со времен ее основания по 1 августа 1881 г. / Составила начальница Гимназии А.А.Чернова. – Екатеринослав, 1883. – С. 2.
6. Лямцев Н. Народное образование в Екатеринославской губернии за последние двадцать лет // Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края. – Екатеринослав, 1905. – С. 14.
7. З історії жіночої освіти в Україні // Відродження. – 1998. – № 4. – С. 36.
8. Кузьменко-Гребінська С. Українська жінка – через століття // Слово і час. – 1997. – № 2. – С. 59.
9. Устав Общества попечительства о женском образовании в г. Екатеринославе. – Екатеринослав, 1886. – С. 1.
10. Из отчета о школах "Общества попечительства о женском образовании": Бесплатной и Чечелевской за 1903 г. // Вестник Екатеринославского земства. – 1904. – № 11. – С. 296.
11. Отчет о деятельности Общества вспомоществования нуждающимся ученицам Екатеринославской Мариинской женской гимназии за 1897 год. – Екатеринослав, 1898. – С. 5.
12. Памятная книжка. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 г. / Составил Николай Серапионович Быстрицкий, секретарь Екатеринославского губернского статистического комитета. – Екатеринослав, 1889. – С. 308.
13. Гоцик А. Доньки свого народу. Літопис подій // Слово і час. – 1997. – № 2. – С. 65.
14. Ребрий А. Женщины Екатеринослава // Днепровская панорама. – 1994. – 5 марта.
15. Женская Мариинская // Обновление. – 1991. – 29 мая.
16. Первый, слабый огонек женского образования зажгла в нашем городе Александра Акимовна Рындовская // Днепр вечерний. – 1994. – 26 января.
17. Ребрий А. Первая в городе // Днепровская панорама. – 1994. – 5 марта.

Надійшла до редколегії 06.06.2002 р.